HØJBY nyt

Lokalnyheder for Højby-Lindvedområdet

Indlæg i Højby Nyt 2015 nr. 1
Da Højby blev "Herre i eget hus"

Af: Paul Georg Pedersen, formand for Højby Lokalhistoriske Arkiv

På Landsarkivet i Odense har Bent Ødegaard og jeg de seneste 3 år taget ca. 12.000 billeder af div. arkivalier vedrørende Højby Sogn. De første ca. 1½ år affotograferede vi hver tisdag formiddag på Landsarkivet, for derefter hver mandag formiddag her på arkivet at afskrive og registrere det ret omfattende materiale af gamle dokumenter, primært vedrørende tiden under og efter udskiftningen, som for Højbys vedkommende startede i 1793, efter at kammerherre Albrecht Christopher von Heinen på "Hollufgård" havde anmodet landmåler Rasmussen i Skydebjerg om at udfærdige udskiftningskort og beskrivelse for alle Højby Sogns jorder. Selve udskiftningen i Højby er en såkaldt stjerneudstykning (dvs. man tager udgangspunkt i ejendommens beliggenhed i byen og herfra stråler jorden som en stjerne så ud til siderne), som blev foretaget under ledelse af landinspektør I.N. Berg samt to sædvanligt brugte, uvildige gårdmænd, nemlig Rasmus Rasmussen fra Ørbæk og Erik Nielsen fra Ullerslev.

De 17 gårde fik hver i hartkorn: 6 tønder og 7 skæpper, svarende til ca. 85 tønder land, og de 15 husmænd fik hver i hartkorn: 2 skæpper 1 fjerdingkar og 2 2/5 album jord, svarende til ca. 6 tønder land, så alle gårdene var således blevet gjort lige store, og det samme var tilfældet for husmændene. Men, bortset fra at jorden nu var ét sammenhængende jordstykke for hver enkelt ejendom, plus en skovparcel, modsat tidligere, hvor det var spredt ud over sognet i små stykker, så var man stadigvæk fæstere under godset som hidtil. Men efter at flere godser landet over i 1802 var begyndt at søge Det Kongelige Rentekammer om skattefritagelse ved salg af bøndergods, fik de tilladelsen mod ikke at pålægge gårde, man ikke fik solgt, mere hoveri, og her valgte v. Heinen på "Hollufgård" at gøre det samme og fik tilladelse hertil den 17. maj 1803.

Disse handler var dog ikke altid uden problemer

Den første gård – "Østergård" – blev solgt samme år for 5.500 rigsdaler. Dette var cirkaprisen i starten for en gård, 6.000 rdl. var det højeste, indtil vi nærmede os statsbankrotten i 1813, hvor prisen nåede op på 15.000 rigsbankdaler, som der var nogle få, der betalte og klarede det. Andre fik ikke svaret hverken afdrag eller renter til tiden, og der begyndte som følge heraf nu nogle meget langtrukne forhandlinger med de enkelte gårde og husmænd angående den skyldige gæld til "Hollufgård".

Generationsskifte på "Hollufgård"

Så sker der det, at den gamle Albrecht Christopher v. Heinen på "Hollufgård" dør i 1814, året efter at statsbankrotten havde hærget landet med dårlige tider til følge. Sønnen, Casper Hermann v. Heinen, tager over efter faderen, men klarer den ikke og må give op og går fallit i 1821.

Situationen efter Statsbankrot og konkurs på Hollufgård

Og for at give et billede af situationen på dette tidspunkt, så er det meste af bøndergodset i Højby godt nok solgt, men på ingen måde gjort op. Nogle af de nye gårdejere er gået tilbage og blevet fæstere igen, én af gårdmændene døde sågar, som hans enke udtalte det, af sorg og græmmelse over, at han ikke var i stand til at svare sine forpligtelser. Hun sad nu alene tilbage med to små børn, men var så heldig at have en svoger, der var brændevinsbrænder og kromand i Odense og som gik ind og fik forhandlet en god pris hjem til hende for gården og kautionerede efterfølgende også for beløbet.

Heinens Opbudsbo

Indtil flere handler fra den gamle v. Heinens tid var endnu ikke gået i orden i 1821, da den unge v.Heinen måtte opgive, så nu skulle hele boet efter både den gamle og den unge v. Heinen gøres op, hvilket fik betegnelsen "Heinens Opbudsbo", som Bjerge Aasum Herreds Skifteretskontor derfor måtte påtage sig.

Der er flere eksempler på, at handler, der er indgået før 1814, først har fået et underskrevet skøde sidst i 1820erne, hvor boet efter familien v. Heinen på "Hollufgård" endeligt var opgjort!

Der blev spekuleret i Heinens konkurs

Det er også meget tydeligt, at alle, som ikke har fået deres handler afsluttet med et underskrevet skøde på tidspunktet for v. Heinens konkurs i 1821, har benyttet sig af konkursen på "Hollufgård" til at trække tiden ud til 3. og sidste auktion, før de slår til og endelig handler!

"Granly" et godt eksempel

Det bedste eksempel på dette er gården "Granly", hvor den daværende fæster havde købt gården til selveje i 1815 for 10.000 rbd. af den gamle v. Heinen, men som i 1819 under den unge v. Heinen måtte gå tilbage og blive fæstebonde igen, da han ikke, i henhold til købekontrakten, var i stand til at svare afdrag og renter på gælden til "Hollufgård".

Her kommer der imidlertid "hjælp" fra nabosognets præst, Christian Iversen Hvalsøe i Allerup, der på den 3. auktion over "Granly" den 23.04.1822 - hvor prisen inden auktionen var sat til 2.000 rbd.- byder og køber gården for 1.600 rbd., hvilket jo nærmest er ren foræring,

Hvad der er pastor Hvalsøes motiv til dette køb er uvist, men han ejer gården de næste 23 år, og den tidligere fæster fortsætter med at passe gården indtil sin død i 1838, hvorefter dennes 18-årige søn, Hans Larsen, tager over efter faderen. Denne Hans Larsen fik af Hvalsøe i 1845 skøde på "Granly" og blev den 25.04.1846 i Allerup Kirke viet af pastor Hvalsøe til Laurentia Christiane Augusta Langhoff, der var husjomfru hos fru Hvalsøe i Allerup præstegård. Den unge pige var en niece af fru Hvalsøe.

Afslutningsvis vil jeg fortælle, at det omtalte jo, som årstallene viser, ligger 200 år tilbage, hvor der ikke foreligger megen dokumentation for, hvordan forholdene var på det tidspunkt, men fra Klaus Berntsens Erindringer véd vi, at han tegner et anderledes billede af forholdene, da han starter som friskolelærer i Højby i 1862. Han fortæller, at bønderne var rige og sad lunt inden døre, var kommet rimeligt billigt til gårdene, men at der i åndelig henseende ikke var meget at prale af. Det er da også muligt, at selvejerne nu ca. 50 år efter at have købt sig fri af hoveriet som fæstebønder, allerede har fået bygget en økonomisk stabil tilværelse op, og hvor de omtalte problemer i starten forlængst er fortid.

Vi kan fra arkivets side blot konstantere, at det har forbavset os meget ved gennemgangen af de enkelte gårde og husmandssteder ved overgangen til selveje, at der har været forhold, som ovenfor beskrevet. Det har bestemt ikke været omkostningsfrit at blive "Herre i eget hus".

NB. Jeg vil rette en fejl fra artiklen i Højby Nyt nr. 1 i år, om samme emne, hvor der står, at pastor Hvalsøe i Allerup køber "Granly" i 1829. Det er ikke rigtigt, han købte den allerede i 1822, men skødet er først underskrevet og udleveret i 1829. Der er altså i dette tilfælde gået 7 år fra købekontrakt til endeligt skøde.